

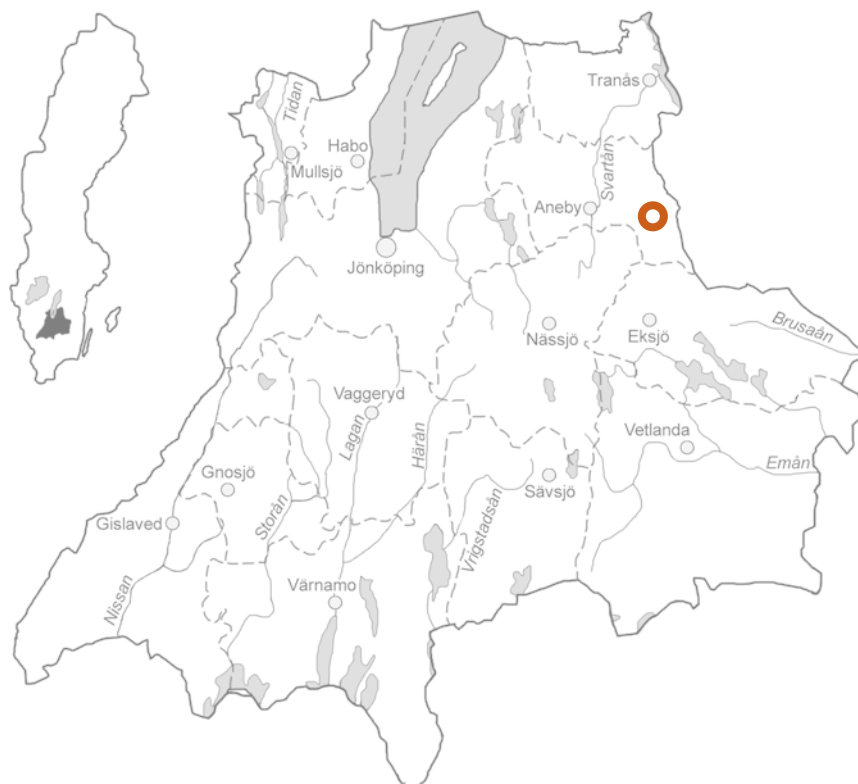
Askeryds kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med byte av värmesystem,
Askeryds socken i Aneby kommun, Jönköpings län, Linköpings stift

Askeryds kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med byte av värmesystem,
Askeryds socken i Aneby kommun, Jönköpings län, Linköpings
stift

Jönköpings läns museums dnr: 199/03, 359/07
Länsstyrelsens dnr: 433-18417-2003, 433-16448-2007

Rapport och foto: Britt-Marie Börjesgård.
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Distribution: Digital pdf

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

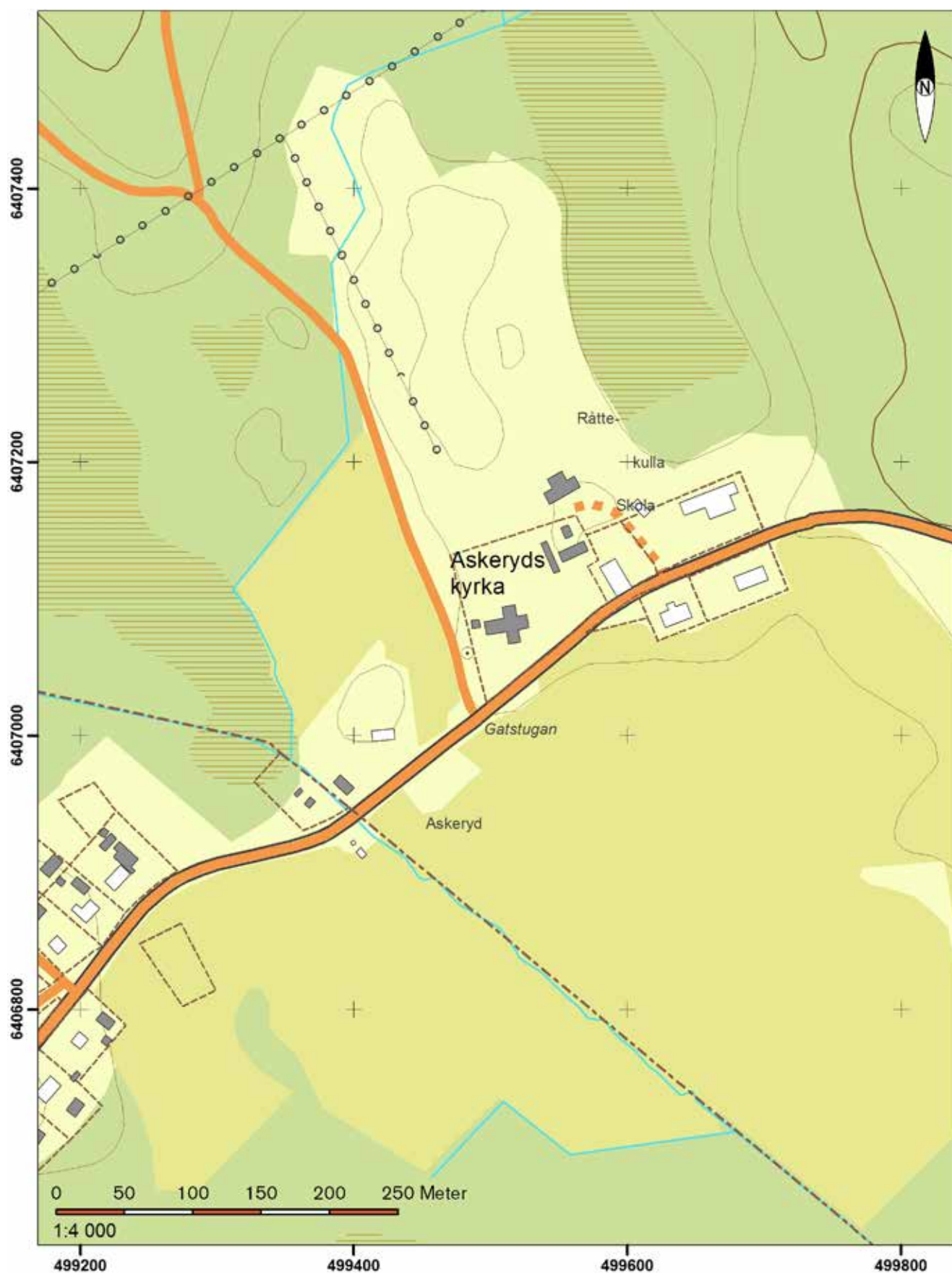
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2022

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte.....	5
Historik.....	5
Beskrivning inför åtgärder.....	6
Vidtagna åtgärder.....	7
Värmesystem.....	7
Borrning.....	7
Installation i kyrkan.....	7
Värmecentral.....	8
Styrning.....	8
Elarbeten.....	9
Snickeriarbeten.....	9
Målningsarbeten.....	10
Övriga arbeten.....	11
Sammanfattning.....	12
Utvärdering.....	12
Slutbesiktning rör och el.....	12
Slutbesiktning snickeri och måleri.....	12
Antikvariska noteringar och iakttagelser.....	13
Fynd i trossbotten.....	13
Administrativa uppgifter.....	14
Referenser.....	14
Arkiv.....	14
Tryckta källor och litteratur.....	14

Bilagor

Bilaga 1. Fotobilaga.....	15–21
Bilaga 2. Ritningar.....	23–24

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Under hösten och vintern 2008–2009 installerades ett nytt värmesystem i Askeryds kyrka.

Länsstyrelsen lämnade i beslut daterat 2008-08-11 tillstånd till installation av ett nytt bergvärmesystem i Askeryds kyrka, dnr 433-16448-2007. Tillståndet omfattade arbeten enligt underlag upprättat av Atrio Arkitekter i Västervik AB och Linds & Kjällmans AB. Som villkor gällde bland annat att håltagningar, placeringar och färgsättning av radiatorer med mera skulle göras i samverkan med den antikvariskt medverkande samt att arbetena dokumenterades.

Samfälligheten har valt att anlita Jönköpings läns museum för antikvarisk medverkan. Handläggare har varit antikvarie Britt-Marie Börjesgård som även sammanställt denna rapport.

Syfte

Syftet med åtgärden var att få ett gynnsamt bevarandeklimat och en bättre uppvärmningsekonomi för församlingen.

Syftet med antikvarisk medverkan var att dokumentera de genomförda åtgärderna i allmänhet, men även att fånga upp eventuella kulturhistoriska iakttagelser.

Historik

Askeryds kyrka är en medeltida stenkyrka som har utvidgats dels under senmedeltid, dels under 1660-talet, då två korsarmar i trä byggdes. Den medeltida kyrkan har slagna valv rikligt bemålade med kalkmålningar från senmedeltid.

Vid en restaurering 1933 installerades ett vattenburet värmesystem och ett pannrum grävdes under den norra korsarmen. Det vattenburna systemet byttes ut 1977 och ersattes då av ett elburet värmesystem med bland annat bänkvärmare.

Askeryds kyrka november 2004.
Foto: Jonas Haas, JLM.

De befintliga bänkvärmarna var dolda under en i bänkens färg inmålad masoniteskiva. Eldosorna satt ungefär i samma läge som de nya rördragningarna.

Beskrivning inför åtgärder

Hösten 2003 konstaterades att kyrkan hade klimatproblem framför allt i form av uttorkningsskador, bland annat på altartavlan. Församlingen tog fram en projektbeskrivning med generella synpunkter och lösningar, och lämnade in en första ansökan, länsstyrelsen dnr 433-18417-2003. Därefter genomfördes en klimatutredning, genom Svensk Klimatstyrning i Kolbäck, för att få en bättre överblick över klimatet i kyrkan över en årscykelbasis. Utredningen bekräftade att kyrkan höll en hög grundtemperatur, delvis beroende på att det befintliga värmesystemet var underdimensionerat, vilket gav en alltför låg luftfuktighet under långa perioder av året.

Den södra korsarmen före åtgärd. Bänkarna i anslutning till de under fönstren vägghängda radiatorerna var avkortade för att ge plats för och inte stå alltför nära elementen.

Vidtagna åtgärder

Värmesystem

Det tidigare uppvärmningssystemet med direktverkande el byttes till ett vattenburet värmesystem. Installationerna i kyrkan består av väggradiatorer (14 stycken) och bänkvärmare (36 stycken). De väggställda radiatorerna svarar för grundvärmen och bänkvärmarna inför förrättning. Radiatorerna levererades färdiglackade från Radiatorfabriken i Lenhovda i anpassade kulörer. Bänkvärmarna målades i kulör NCS S 5030-Y50R (ev Y60R) och väggradiatorerna i NCS S 0500-N, färgerna översattes till motsvarande kulörer i RAL-skalan. Det nya systemet var beräknat att klara en temperaturhöjning på en grad i timmen. Styrningen anpassades både till luftfuktighet och temperatur.

Borrning

För uttag av bergvärmen borrades totalt fem borrhål om 155 meters djup per hål. Tre hål lades i gångstråket i det västra kvarteret på norra delen av kyrkogården och två hål i det västra kvarteret på kyrkogårdens södra sida.

En samlingsbrunn lades i gången utanför vapenhusets norra fasad där de fem slangarna drogs ihop till två som sedan leddes in i vapenhusets norra sida. Brunnen har en diameter om 1200 mm och täcktes med ett lock och sedan grus i marknivån. Se bilaga 2 vad gäller borrhålens och brunnens placering.

Installation i kyrkan

Inför arbetena skyddstäcktes de fasta inventarierna. De gamla bänkvärmarna och de vägghängda radiatorerna demonterades. Den nya ledningsdragningen kunde i stort sett följa den tidigare installationen, med huvudparten av rören förlagda i mittgångarna.

Radiatorerna vid väggarna utfördes golvstående, detta för att

Korets norra vägg med dörröppningen in till sakristian. Till höger i bild syns en av de gamla radiatorerna, notera även de lösa ledningarna som ligger längs med golvet.

Inkommande rör i förrådet i vapenhuset som byggdes om till apparatrum.

slippa ingrepp i de medeltida murarna. Även radiatorerna i korskarmarna och i vapenhuset utfördes på samma sätt. I vapenhuset, där golvet inte var lika lätt att demontera, sattes synliga ledningar mot vägg.

I anslutning till installationen flyttades vissa eldragningar som tidigare legat klamrade ner under golvet. Tomrör för tele lades ned i samband med övrig rördragning. Rörinstallationerna i kyrkan utfördes av Tranås Rörservice AB, genom Anders Gustavsson.

Värmecentral

Bergvärmeanläggningen bestod av en värmepump IVT Greenline G40 inklusive regulatorutrustning Rego 5003, Elpanna EP 26 kW samt en ackumulatortank om 500 liter. Den placerades i ett för ändamålet iordningställt tidigare förrådsutrymme i anslutning till elcentralen i vapenhuset i väster.

Styrning

Ett nytt styr- och reglersystem installerades. Systemet var ett så kallat adaptivt, självlärande system som mäter och anpassar värmen utifrån både luftfuktighet och temperatur med möjlighet till fjärr-

Det demonterade golvet i mittgången i den västra delen av kyrkan. De tidigare installationerna ligger i en ledningsgata till höger i bild samt med dragningar in till respektive bänkvärmare i det södra kvarteret.

styrning. Givarna placerades i samråd med antikvarie. Systemet var av fabrikat DUC SAIA Kyrkstyrning och installerades av Browik i Tranås, genom Staffan Johansson.

I den södra korsarmen var bänkkvarterens golv upphöjda i förhållande till mittgången, vilket gjorde att rördragningar gick att lägga under det upphöjda golvet i anslutning till bänkgavlarna.

Elarbeten

Alla gamla radiatorer och ledningar till dessa revs. Inför arbetena konstaterades att den gamla elcentralen var delvis föråldrad och ineffektiv. En ny elcentral installerades. Elarbetena utfördes av Elmontage i Tranås AB, genom Mats Ljungberg.

Snickeriarbeten

För rivning av gamla elledningar och montering de nya rördragningarna behövde delar av golvet demonteras. Golvet i mittgångarna i långhuset och i den södra korsarmen demonterades. Vidare behövde enstaka brädor i anslutning till radiatorerna under fönstren demonteras. Då golvplankorna i gångarna inte var spontade gick de i princip att ta upp utan större problem. I koret behövde stora delar av golvytan demonteras då det inte fanns gamla ledningsgator att följa och krypgrund saknades. Med anledning av detta behövde altarringen tillfälligt demonteras. Även i den norra korsarmen

I koret fick stora delar av golvet demonteras för att kunna gå fram med rörinstallationerna.

behövde delar av golvet demonteras för framdragning av rören.

De gamla golven som hade varit spikade med smidd spik återmonterades på samma sätt och den smidda spiken återanvändes. Sentida utbytta brädor ut mot fönstren var skruvade.

I vapenhuset och sakristian var golven så konstruerade att de inte var lika enkla att demontera utan att orsaka skador, vilket gjorde att beslutet blev att rören drogs synligt och sedan kläddes in i en förhöjd golvlist.

I anslutning till rördragningarna vid respektive bänkgavel fram till bänkradiatorerna byggdes ett enkelt skydd som en liten lös tresidig låda av trä.

De golvstående radiatorerna doldes bakom specialtillverkade elementskydd. Detta både för att de inte skulle vara alltför iögonfallande utan också för att skydda radiatorerna, då de inte var vägghängda var de mera känsliga för eventuella brytskador. Elementskydden i Linderås kyrka utgjorde förebild, men här i Askeryds kyrka försågs de med lite tätare spjälor.

Snickeriarbetena utfördes av Wiene Solsjö, WS-bygg.

Målningsarbeten

Målningsarbetena omfattade framför allt inmålning av skydd i anslutning till de nya radiatorerna. Elementskydden grundades av snickaren i NCS S 0502Y och färdigmålades sedan av målare i en kulör som låg mellan NCS S 0502Y och 1002Y.

Skydden vid matarledningarna till bänkradiatorerna målades in mot bänksidorna. Nyttillverkade socklar i vapenhuset och sakristian som döljer ledningar till radiatorerna målades mot vägg. Linoljefärg nyttjades genomgående.

Enstaka putslagningar utfördes i murarna i anslutning till tidigare installationer, lagade ytor avfärgades i kulör mot befintliga ytor.

Golven skurades. Vidare pigmenterades och fernissades golven partiellt, framförallt i koret, där det sedan tidigare fanns en utse-

endemässigt avvikande yta.

Målningsarbetena utfördes av Anne Håkanssons Måleri AB.

Övriga arbeten

I anslutning till arbetena i kyrkan uppmärksammades att det nya värdeskåpet visuellt konkurrerade med altarskåpet i koret. Skåpet flyttades och fick en mera neutral placering under den nordvästra läktaren.

Inför arbetena stod det nyligen införskaffade värdeskåpet i koret. Antikvarien föreslog att detta skulle flyttas till annan plats för att inte konkurrera med kyrkans altarskåp.

Sammanfattning

De aktuella arbetena har omfattat:

- byte av värmesystem från direktverkande el till bergvärme,
- installation av bänkkonvektorer,
- installation av väggradiatorer,
- erforderliga byggnads-, målnings- och elarbeten,
- installation av värmepump i förråd i vapenhuset,
- byte av elcentral,
- borrning och ledningsdragning för bergvärme på kyrkogården.

Utvärdering

Slutbesiktning rör och el

Slutbesiktning av de utförda arbetena var fastställd till den 8 december 2008. Rör- och elinstallationerna besiktigades av teknisk kontrollant, Mikael Svensson dels den 26 november och dels den 8 december. Vad gällde snickeri- och målningsarbeten återstod då relativt mycket arbete att utföra, beroende på att leveransen av radiatorerna försenats vilket i sin tur ledde till en förskjutning av hela projektiden.

Avseende de synliga rörinstallationerna och andra tekniska installationer inne i kyrkorummet hade läns museet inget att anmärka. Länsstyrelsens beslut förutsätter dock att en uppföljande klimatomätning skulle göras under minst ett år efter dess att anläggningen har tagits i bruk samt att mätningen skulle göras i samarbete med läns museet. Läns museet hade inte fått del av den uppföljande mätningen men förutsatte att samfälligheten avsåg att göra den stipulerade utvärderingen.

Slutbesiktning snickeri och måleri

Snickeri- och målningsarbeten slutbesiktades den 19 mars 2009. Vid besiktningstillfället deltog Weine Solsjö, WS-bygg, Anne Håkansson, måleri, Arne Andersson och Johan Samuelsson från samfälligheten samt antikvarie Britt-Marie Börjesgård.

Den antikvariska kontrollen hade genomförts av Jönköpings läns museum med byggnadsantikvarie Britt-Marie Börjesgård som kontrollant. Läns museet hade följt de utförda arbetena löpande. Läns museets generella synpunkt var att arbetena var mycket väl utförda och i enlighet med länsstyrelsens beslut och de av läns museet preciserade anvisningarna.

Några smärre noteringar gjordes dock. Kulören på putslagningen i vapenhusets nordvägg skulle justeras något, då den var för ljus. Utvändigt var vapenhusets sockel inte återställd efter rör genomföringen, där behövde läggas i skolsten och kalkbruk, vidare skulle firmalogotypen på utomhusgivaren tas bort alternativt målas över, då det gjorde givaren onödigt iögonfallande.

De utförda arbetena, hade genomförts på ett ur antikvarisk synvinkel tillfredsställande sätt varför de godkändes.

Golvet i korets södra del var mera nyligen omlagt och isolerat med mineralull.

Antikvariska noteringar och iakttagelser

Vid genomgång av arkivhandlingar inför arbetena framkom att vid renoveringen 1933 hade det gamla golvet lagts om och trossbotten bytts ut, men man hade bevarat brädor och den smidda spiken. Detta gjorde att vi kunde anta att eventuell isolering bestod av spån, och kravet vara att en eventuell återfyllning skulle ske med material av samma typ. Det fanns dock delar av golven i koret och den norra korsarmen som hade varit åtgärdade i ett senare skede, där bestod isoleringen av mineralull. Beslutet blev att respektive yta återlades som det hade varit.

Fynd i trossbotten

I anslutning till arbetena hittade snickarna ett redskap av smitt järn som låg under golvet, föremålet togs tillvara.

Järnredskapet som hittades i trossbotten. Wiene Solsjö hade monterat föremålet på en platta och överlämnade detta till kyrkan i samband med slutbesiktningen.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	433-18417-2003, 433-16448-2007
Jönköpings läns museums dnr:	199/03, 359/07
Byggherre:	Aneby kyrkliga samfällighet
Projektledare (projektering):	Lennart Arfwidsson, Atrio Västervik
Entreprenör (värme):	Linds & Kjällmans AB, Tranås
Entreprenör (UE rör):	Tranås Rörservice AB
Entreprenör (UE el):	Elmontage i Tranås AB
Entreprenör (UE atyr):	Browik i Tranås
Entreprenör (snickeri):	WS-Bygg, Weine Solsjö
Entreprenör (måleri):	Anne Håkansson Måleri AB
Antikvarisk medverkan:	Britt-Marie Börjesgård
Rapportansvarig:	Britt-Marie Börjesgård
Rapportgranskning:	Anders Franzén
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Aneby kommun
Socken:	Askeryds socken
Fastighetsbeteckning:	Askeryd 3:1

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Askeryds kyrka.

Tryckta källor och litteratur

Haas, Jonas. 2005. *Kulturbeskrivning och bedömning Askeryds kyrka – Askeryds socken i Aneby kommun, Linköpings stift*. Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2005:31.

Bilaga 1. Bildbilaga

Fotografier tagna i samband med slutbesiktningen den 19 mars 2009.

Den återlagda mittgången efter den avslutade installationen.

Bänkarna i sydvästra bänkkvarteret med de inmålade lådorna innanför bänkgaveln som döljer och skyddar de vertikala rördragningarna.

Detaljbild på inklädningen och röranslutningen mot bänkkonvektorn.

Den södra korsarmen efter installation.

Koret, med en radiator vid norra väggen och en vid den östra. Altarringens knäfall var inte återmonterade vid besiktningen.

Inbyggd radiator vid korets norra vägg.

Inbyggd radiator vid korets södra vägg.

Även de golvstående radiatorerna i anslutning till fönstren försågs med elementskydd, här under läktaren i sydvästra kvarteret.

En av givarna placerades på insidan av trappräcket på västra läktaren.

Rördragningen till radiatoren i vapenhuset drogs över golv och byggdes sedan in i en bred golvlist som målades mot vägg.

Nya radiatoren med dess skydd under västra lätaren, i bildens högra kant kan det flyttade värdeskåpet anas.

Tavlan med det funna redskapet. Baksidan med en text som berättar historien.

Utegivaren på vapenhusets norra vägg. Noterades vid slutbesiktningen att företagslogotypen skulle målas över, då den var iögonfallande.

Indragningen av ledningarna under vapenhusets norra fasad. Vid slutbesiktningen noterades att sockeln skulle återställas med skolsten och kakbruk.

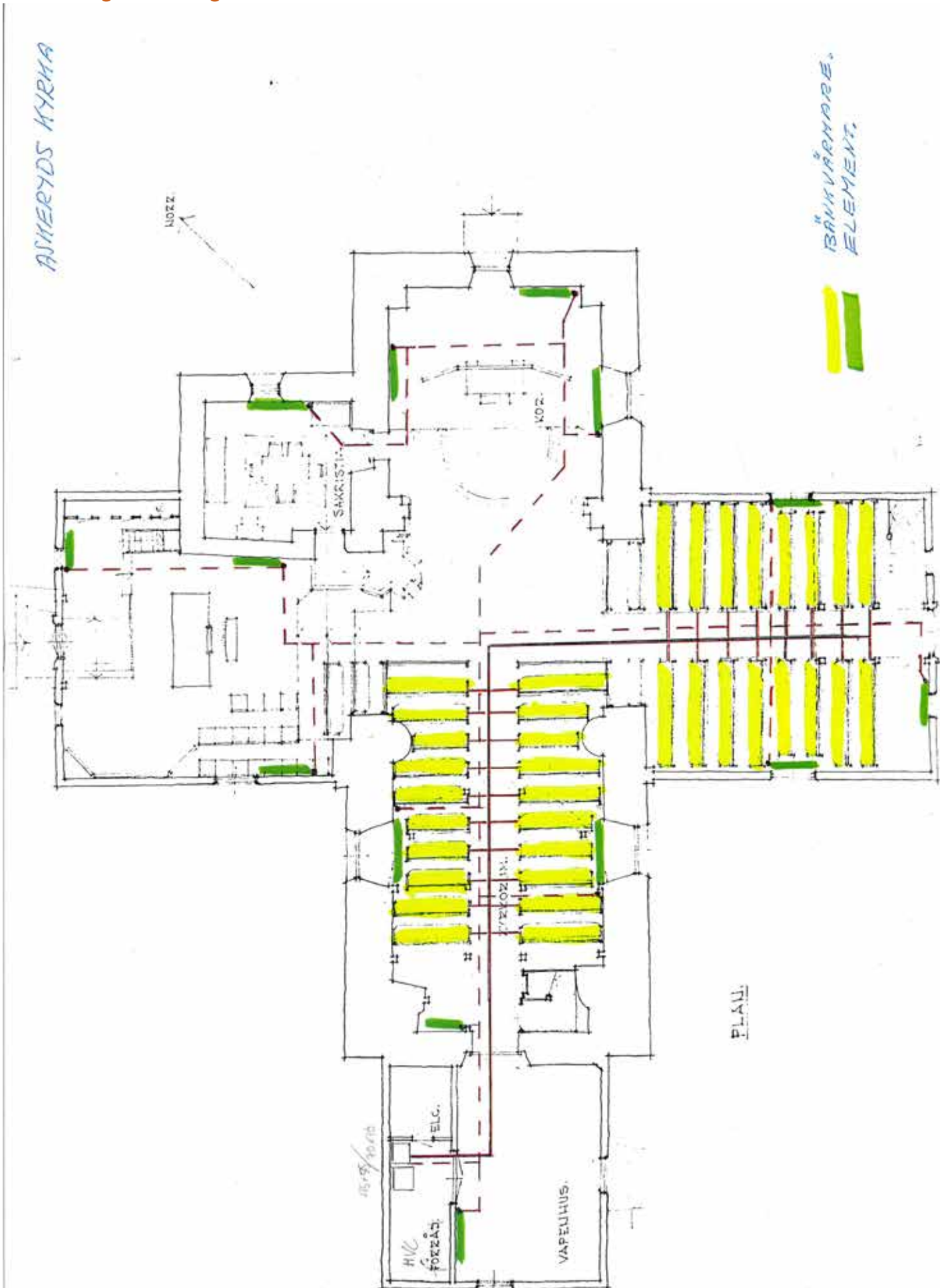

En brunn placerades i grusgången och lades så djupt att locket kunde täckas med grus. Genom gräsytan syns spåren efter de nedlagda ledningarna.

Borrhålen förlades till de västra delarna av kyrkogården, två hål borrades på den södra sidan om kyrkan.

Bilaga 2. Ritningar

Under hösten 2008 byttes värmessystemet i Askeryds kyrka. Den direktverkande elvärmen byttes till ett vattenburet bergvärmesystem.

